



8.3.22, ה' אדר ב' תשפ"ב

קידום לימודי ההומניסטיקה במערכת החינוך בישראל – נייר עמדה

במענה לפנייתכם, ברצוני להרחיב בקצרה אודות נושא שנראה לי משמעותי ביותר בעת שאנו דנים בקידום לימודי ההומניסטיקה במערכת החינוך בישראל, והוא ההיבט הפדגוגי. נדמה לי שגדולים וטובים ממנו יוכלו להרחיב בצורה מוצלחת יותר אודות חשיבותם של הלימודים ההומניסטיים בהצמחתם של בני אדם בעולם ואזרחים במדינה. אחרים ודאי ירחיבו אודות התכנים הנדרשים בתהליך החינוכי של חשיפה לאוצרות הרוח והתרבות שרצוי שבנות ובני החברה שלנו יגדלו לאורם. אני מעוניין להוסיף את חלקי לשיח בהקשר הפדגוגי, כלומר התמקדות בשאלה "כיצד לומדים ומלמדים" ולא בשאלות החשובות שציינתי קודם: "מה לומדים ומלמדים" או "לשם מה לומדים ומלמדים".

ניתן למנות סיבות רבות לירידת קרנם של מקצועות ההומניסטיקה במערכת החינוך. לטעמי, אחת הסיבות היא האופן בו אנו מלמדים אותם, וליתר דיוק: האופי השמרני מדי של ההוראה והלמידה. חוקרי החינוך מבחינים בין שלוש גישות אפשריות בהוראה של מקצועות אלו: גישת "הטקסט המרכז", "המורה במרכז" ו"התלמיד במרכז". לדעתי, הפרקטיקות היום-יומיות של לימוד מקצועות אלו בישראל נוטות יותר מדי לגישה לפיה ההוראה בכיתה צריכה לשקף את האופן שבו מערכת החינוך רוצה שהתלמידים יבינו ויכירו את 'הטקסט' (מה שחוקר החינוך מייקל אפל מכנה Official knowledge). המערכת מצידה "מכתיבה" למורות ולמורים לא רק את הסטנדרטים והפרמטרים של תכנית הלימודים, אלא גם פירוט רב (מדי) של התכנים שצריכים להילמד ואפילו את סדר הוראתם ודרכי הוראתם הרצויות. המורות והמורים מצידם, מסיבות שונות, נוטים על-פי-רוב "להיענות" להכתבה זו, ובכך מצמצמים את האוטונומיה הפדגוגית שלהם. המצב בפועל מוביל לכדי כך ש: (1) הרבה מההוראה מתמקדת ב"מסירה" של ידע ותכנים, אשר נדמים בעיני המורים ל"ידע הרשמי" הנדרש, ופחות מדי מההוראה מתמקדת בפיתוח חשיבה, ביצירתיות ובחשיבה ביקורתית; (2) אופן ההוראה בכיתות רבות דומה מאד, כלומר אין שונות מספקת בין אופני ההוראה של מורים שונים בהקשרים שונים; (3) בהעדר שונות בין מורים ויצירתיות בהוראה, החומרים המעניינים ביותר עלולים להפוך להיות אחידים, משעממים, ולא רלוונטיים מספיק לחייהם של התלמידים ושל המורים. תופעות אלו אינן גורפות, כמובן. קיימים הרבה בתי ספר והרבה מורים ומורות שמלמדים באופן יצירתי,

פתוח, רלוונטי ומעורר לסקרנות וחשיבה. אולם, אין זה המצב הנפוץ בקרב רוב המורים ברוב חלקי הארץ וברוב הזמן. נדמה לי שאחת המטרות המרכזיות בתהליך שינוי במעמדם ובמשמעותם של לימודי ההומניסטיקה צריכה להיות שינוי יסודי בדרכי ההוראה והלמידה. שינוי זה צריך לבוא משני הכיוונים בו-זמנית: מלמעלה-למטה (Top-down) ומלמטה-למעלה (Bottom-up).

זווית המבט של תכניות הלימודים (Top-down):

1. רצוי שמערכת החינוך הישראלית, המתאפיינת בריכוזיות גבוהה מאד, תאפשר לצוותי ההוראה אוטונומיה רבה יותר בבחירת תכני הלימוד, ולא רק זאת, אלא גם בבחירת דרכי ההוראה (וכתוצאה מכך גם דרכי ההערכה).
2. רצוי להציב בתוכנית הלימודים של כל תחום דעת מספר אלטרנטיבות של 'אשכולות' לימודיים שכל מורה ו/או כל בית ספר יוכלו לבחור מתוכם. חשוב ש'אשכולות' אלו יהיו מגוונים מבחינת התכנים ויהיו מגוונים גם מבחינת דרכי ההוראה וההערכה.
3. חשוב מאד שחלק מהאפשרויות יכילו עידוד להוראה בין-תחומית ורב-תחומית, וזאת לצד הוראת הדיסציפלינות הקלאסיות.
4. רצוי לעודד את אנשי החינוך וההוראה לבחור תכני לימוד ולבחור דרכי הוראה כך שישקפו, יעצימו ויתנו מענה למגוון התרבותי הקיים בקרב התלמידים. גם בעניין זה, אין ביכולתה של המערכת לצפות במדויק את הצרכים השונים בשטח, ולכן יש לתת קווים מנחים ולאפשר בחירה בין מגוון אפשרויות, ולעודד קיום תהליך מושכל של חשיבה והחלטה משותפת בקרב הצוות החינוכי.

זווית המבט של המורות והמורים (Bottom-up):

1. אין, לדעתי, דרך פדגוגית נכונה 'אחת' ללמד את תחומי ההומניסטיקה, בוודאי לא בחברה רב-תרבותית כמו שלנו. לפיכך, חיוני שמורות ומורים יהיו מצוידים לא רק בידע עולם הומניסטי נרחב, אלא גם ביכולות ומיומנויות פדגוגיות מגוונות, אותן יפעילו לחילופין.
2. עלינו לשאוף כי כל מורה למקצועות ההומניסטיקה ישלוט ביכולות שיאפשרו לו להפעיל באופן תדיר (ולא אנקדוטלי או חד פעמי), ומתוך בחירה מושכלת, מגוון פעילויות לימודיות כגון: שאילת שאלות גדולות אודות נושאי הלימוד; תהליכי חקר; דיונים בקבוצות קטנות וגדולות; הפעלת חשיבה ביקורתית על טקסטים; יכולת לשוחח עם טקסטים ועם עמיתים; יכולות כתיבה וארגומנטציה; חשיבה יצירתית ופעולות יצירתיות סביב נושאי הלימוד; קישור בין תכני הלימוד לבין אירועים אקטואליים בסביבה המקומית, הארצית והעולמית; פרזנטציות בע"פ אודות נושאי הלימוד, וכו'. אני סבור כי חלק חשוב בעבודת הוועדה הוא לגבש את הפדגוגיות הלימודיות העיקריות המשותפות לכל תחומי ההומניסטיקה ואת אמות המידה הראויות להפעלתן.

3. ידע פדגוגי **מגוון** זה, הכולל את התהליכים הרפלקטיביים של התאמת פדגוגיות מגוונות לקהלי יעד שונים בקרב אוכלוסיית התלמידים, צריכים להילמד בתהליכי ההכשרה והפיתוח המקצועי וצריכים להיות אחד המדדים להערכת מורים.
4. חשוב שגישה פדגוגית פתוחה ומגוונת זו תהיה נחלתם של מורות ומורים החל מגילאי הגן וכיתות היסוד עבור בחטיבת הביניים ועד החטיבה העליונה.

לסיכום, אני סבור שהוועדה יכולה להציע חידוש בעל השפעה לחיזוק תחומי ההומניסטיקה והוא: יצירת עקרונות וסטנדרטים פדגוגיים מגוונים שיחולו על כלל תוכניות הלימודים של מקצועות ההומניסטיקה (מסגרת קוריקולרית מאגדת), ושירטוט אפיקי יישומם האפשריים בתהליכי ההכשרה, הפיתוח המקצועי, ההוראה וההערכה.

בברכה,

ד"ר אדר כהן

מנהל המחלקה ללימודי הוראה

ביה"ס לחינוך ע"ש שלמה (סימור) פוקס

האוניברסיטה העברית בירושלים